

ESKİÇAĞ ANADOLUSU'NDA SEDİR AĞACININ ÖNEMİ

Arş. Gör. Mehmet Yunus AKREP*

Özet

Eskiçağ toplumlarında yaşamın idame edilebilmesi için doğaya mecburi bir bağıllık durumu herkesçe kabul edilen bir gerçektir. İşte bu konudan yola çıkarak, özellikle M.Ö. II. Bin Hitit çivi yazılı metinleri, Kuzey Suriye ve Mezopotamya'daki şehir devletlerinin kayıtları incelendiğinde, Akdeniz kıyılarındaki sedir ağaçlarının değeri açık şekilde göze çarpmaktadır. Gerek günlük ihtiyaçlar doğrultusunda gerekse bina yapımlarında kullanılan bu ağaçların, aşağıda daha detaylı şekilde anlatacağımız üzere, fazlasıyla sahip olduğunda, krallar için bir övünç kaynağı ve bahsedeceğimiz devletlerin tanrılarını hoşnut etmek için sunulan hediyeler içerisinde ise fazlaca bulunan bir madde olduğunu göreceğiz.

Anahtar Kelimeler: Sedir, Orman, Kereste, Kutsal, Anadolu.

THE IMPORTANCE OF CEDAR TREE IN THE ANCIENT ANATOLIA

Abstract

In order to sustain life in ancient societies universally accepted fact dependency status of a mandatory nature. Here based on this topic, especially BC II. Thousands of Hittite cuneiform texts, records of city-states in northern Syria and Mesopotamia, the Mediterranean coast of the value of cedar trees stand out clearly. Daily necessities according to the need and the trees used in construction of buildings for that will be described in more detail below with more kings for when there is a source of pride and we will cover in the states of the gifts presented to please the gods is a substance that we can often see.

Keywords: Cedar, Forest, Wood, Holy, Anatolia

GİRİŞ

Sedir ağacı, Lübnan, Suriye ve Türkiye'de doğal yayılış ortamına sahip bir tür olup 324.453 hektarlık alanla dünyadaki en geniş ortamı Türkiye'de bulunmaktadır. Ülkemizde "katran" olarak da bilinen sedir cinsinin pek çok kültür formları bulunmaktadır (Boydak ve Çalikoğlu 2008: 284; Yaltırık 1993: 320). Sedir ormanları, koku ve renk itibari ile güzel olması ayrıca çürümemesi sebebiyle Eskiçağ'da birçok devlet tarafından ele geçirilmeye çalışılmış ve çoğu zaman da tahrip edilmiştir (Kayacık 1980: 388; Mayer ve Sevim 1959: 112, 113). Bu ağaca yönelik ilk yazılı bilgiler Mısır kaynaklarında karşımıza çıkmaktadır. (Collelo 1987: 5). Yine kullanımı bakımından çok farklı alanlarda görülen ağaç Hitit çivi yazılı metinlerinde ise karşımıza "GIŞERİN" (Ertem 1964: 130) olarak çıkmaktadır.

Kutsal Kitaplarda Sedir

* GŞÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, m.yunusakrep@gumushane.edu.tr

İncil’de ve diğer eski metinlerde adından sıkça bahsedilen sedir, eski Ortadoğu’da kültürel, ticari ve dinsel açıdan önemli bir objedir. Öyle ki Tevrat’ta da sedir ağacı çok daha uzun ve detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Tevrat’ta bu ağacın daha çok kutsal yönü ile ilgili detaylı olaylar anlatılmaktadır (Tevrat Levililer: 14). Ayrıca yine İncil Samuel 7 bölümünde kral sedir ağacından yapılmış, oturduğu taht ile ilgili çok manidar bir şekilde övünmektedir. Bununla ilgili Kur’an’da da sedir ağacı fazlaca geçmektedir. Örneğin Sebe kavmi ile ilgili konunun anlatıldığı bölümde “Biri sağda, diğeri solda iki bahçeleri vardı. (Onlara) Rabbinizin rızkımdan yeyin ve O’na şükredin. İşte güzel bir ülke ve çok bağışlayan bir Rab! (denmişti). Ama onlar yüz çevirdiler. Bu yüzden üzerlerine Arim selini gönderdik. Onların iki bahçesini, buruk yemişli, acı meyveli ve içinde biraz da sedir ağacı bulunan iki (harap) bahçeye çevirdik. Nankörlük ettikleri için onları böyle cezalandırdık. Biz nankörlükten başkasını cezalandırır mıyız?” (Kur’an, Sebe: 15-17) denilmektedir. İncil ve Tevrat’ın tam tersine burada sedir ağacı işe yaramayan ve cezalandırılırken kullanılan bir ağaç olarak gösterilmiştir. Bu durumun nasıl değiştiği ise şu an için belli değildir. Ancak Kur’an’da geçen Hz. Âdem ile ilgili olan bir konuda şöyle denilmektedir: “Ey Havva! Benden ve Rabbimin elçilerinden uzak kal. Buradan çık git. Başıma neler geldiyse senden geldi. Senden çektiğimi kimseden çekmedim.” Melekler ruhunu teslim alınca, sedir ağacı kokan su ile yıkanıp bir tek elbise ile kefenlenip, bir çukur açarak onu gömdüler. Sonradan melekler orada bulunanlara “Âdem’den sonra, âdemoğullarının defin usulü budur” diyerek gittiler diye de devam etmektedir (İbnü’l-Esir 1985: 43). Burada anlatılan olaylar her ne kadar insanlığın ilk zamanlarına dayansa da konunun seyri açısından kayda değer bilgilerdir. Ancak söz konusu sedir ağacının, birkaç tam olarak detayları bilinmeyen konular dışında, kutsal bir varlık olarak görüldüğü açıktır.

Anadolu’da Sedir Mücadelesi

Sedir ormanları için ortaya çıkan mücadeleler, Doğu Akdeniz’deki Biblos sahil kasabalarında da görüleceği gibi M.Ö. III. binlere kadar gitmektedir. Söz konusu tarihten itibaren yüzyıllar boyunca, bu kaliteli keresteleri toplamak için, Asurlular, Babilliler ve Persler Lübnan dağlarına ya da Kenan-Fenike kıyı şehirlerine sık sık seferler düzenlemişlerdir (Myers 2007: 213, 214).

M.Ö. II. Bin yıl hâkim güçlerinin arasındaki mücadeleler siyasi ve ekonomik çıkarlar doğrultusunda yapılmış gibi görünse de bunların yanında Lübnan dağlarında yetişen kıymetli sedir ağaçlarının tomrukları da bu mücadelelerin nedenleri içerisinde yerini çok açık bir şekilde almaktadır. Mısır firavunları, saraylarının ve mabetlerinin yapımında bu sedir tomruklarından yararlandıkları gibi Babil ve Asur kralları ile taştan ve ormandan

mahrum olan Mezopotamya da Lübnan'daki sedir ormanlarına muhtaç idiler (Kınal 1967: 193; Klengel 1992: 51).

Sedir ağacı Mezopotamya'da kutsal sayılırdı. Asurlu Tiglat-Pileser kuzeye doğru sefere çıktığı bir dönemde Naire beyinin elindeki bakır ve kurşun yataklarını ele geçirdikten sonra yönünü Lübnan sedir ağaçlarına çevirmiştir. Bu Asurlu kral, tanrıların isteğine uyarak Lübnan'daki sedir ormanlarının büyük bir bölümünü budatmış ve yeni saraylar ve tapınaklar yapmak için Asur'a taşımıştır (Sever 2008: 73).

Durum böyle ki bazı krallar sedir ağaçlarının ülkelerine getirilmesini bir başarı ve övünç kaynağı olarak görmüşlerdir. Bu krallardan yine Asurlu Tiglat-Pileser'in (M.Ö. 1117-1077) sedir ağacına verdiği önemi şu cümlelerden anlamaktayız:

“Ben fethettiğim ülkelerden, sedir ağacı, şimşir ve meşe ağaçları getirdim. Ağaçlar hiçbir atamın (kralın) getirdikleri gibi değildir. Ben onları topraklarımdaki bahçelere ekdim. Ben nadir bulunan meyveleri kendi bahçelerime aldım. Onların Asur bahçelerinde büyümelerine neden oldum.” (Wiseman 1984: 38)

Asur kralı Tiglat-Pileser'in söylediklerinden de anlaşılacağı gibi böylesine değerli bir ağacın o dönemde nasıl bir hâkim olma mücadelesinin ortasında kaldığı açıktır. Bahsi geçen dönemde insanların sırf mabet ve gemi yapmak için, özellikle Akdeniz sahilinden hemen sonra yükselen dağlar üzerindeki sedir ormanlarını yok ettikleri bir gerçektir. Bu tahrip edilen sedir ormanlarının yerini ise günümüzde maki, garig ya da step otları almıştır. Bunun dışında Lübnan sediri ise bugün sayıca çok az olmasına rağmen, insan elinin değmediği yerlerde eski varlığını hala devam ettirmektedir (Tunçdilek 1971: 175, 176).

Bunların dışında daha geç dönemde (M.Ö. I. Bin ortaları) İskit kadınlarının selvi ve sedir ağaçlarının özünü bir kapta döverek merhem yaptıkları ve bu merhemi çam sakızı ve su ile karıştırarak macun haline getirdikleri, bu macun lapasını ise yüzlerine sürerek güzellik bakımı yaptıkları da bilinmektedir. Bu yöntemin, kayıtlarda olmasa dahi daha eski dönemlerde de kullanılmış olması muhtemeldir (Memiş 1987: 42). Yine bunlarla birlikte Frigler'de görülen, ölülerin ilk önce ahşap sedirler üzerine yatırılması olayının da daha eskiye gitmesi mümkündür. Buradan anlaşılacağı üzere sedir ağacının dini ve ekonomik açıdan öneminin yanı sıra bir de temizlik ve arınma hususunda kutsal bir varlık olarak görüldüğü açıktır (Birecikli 2010: 229).

Sedir ağacının günlük ihtiyaçlar doğrultusunda kullanımı ve ülkeye getiren kralın bir övünç içerisine girmesinin yanında kutsal bir ağaç olarak görülmüş olması da mümkündür. Bu kaniya ise Kumarbi Destanı ile başlayan destanlar zincirinin bir halkası

olan Hedammu mitinde bilgelik ve akıl tanrısı Ea'nın şu konuşması kaynak oluşturmaktadır. Konuşma ise şöyledir:

“Neden [insanoğlunu] yok ediyorsunuz? Onlar tanrılara kurban sunmayacaklar. Onlar sizin için sedir (ağacıdan) tütsü yakmayacaklar. Eğer insanoğlunu yok ederseniz, artık tanrılara [tapınma]yacaklar. Hiç kimse [ekmek] sunmayacak. Hatta sabanı bizzat Kummiya'nın kahramanı Teşup sürecek, Şauşka ile Hepat ise değirmen taşında (un) öğütecekler” (Hoffner 1990: 49; Ünal 2003: 79).

Daha öncede bahsettiğimiz gibi sedir ağacının kutsal maddeler (un-ekmek) ile birlikte zikredilmesi bu ağaca karşı mistik bir yaklaşım olduğunu ortaya koymaktadır. Yine aynı tanrının diğer tanrılara kızdığı bir başka konuşmasında ise şunları söylemektedir:

“İnsanlığı niçin mahvetmek istiyorsunuz? Onlar tanrılara kurban sunup, ıtriyat olarak sedir ağacı yakmıyorlar mı? Eğer insanları mahvederseniz tanrılar varlıklarını sürdürebilirler mi?” (Ünal 1980: 478).

Bunların dışında yine Telipinu'ya atfedilen bir Hitit çivi yazılı belgesinden de anlaşıldığı kadarıyla bu ağacın katran ve reçinesinden yararlanıldığı ayrıca kendisinin vermiş olduğu serinletici hissiyat tanrı Telipinu'nun hoşuna gitmektedir. Yine bir Hitit kraliçesi olan Puduhepa'nın (III. Hattuşili'nin eşi M.Ö. 13. yy.) Arinna şehrinin güneş tanrıçasına yaptığı dua metninde, Anadolu'nun “sedir memleketi” haline geldiğini söylemektedir (Burney 2004: 29). Gılgamış destanına ait bölümlerde ise Enkidu ve Gılgamış'ın gökyüzü boğasını ve Huvava'yı öldürdükleri ve dağın sedir ağaçlarını kestikleri tanrı Anu tarafından Enlil'e söylenmekte ve bu yüzden içlerinden birisinin ölmesi istenmektedir (Ertem 1964: 134).

Sedir ağacının yalnızca belli bir bölge halkı için değil eskiçağın süper güçleri tarafından da kullanılması, bu ağaca ayrı bir önem verildiğini açık şekilde ortaya çıkarmaktadır. Yine M.Ö. 1100'lü yıllarda, Mısır tanrısı Amon'un bir rahibi olan Venamon, Karnak'ta Amon'a ait kutsal bir sandal inşa etmek için sedir ağacı getirmek maksadı ile Biblos'a gönderilmiştir. Rahip Venamon seyahati esnasında konaklamak için Dor kentine demir attığında, satın alacağı sedir ağaçlarına karşılık olarak vereceği altın ve gümüş çalınmıştır. Venamon ise bu kaybı karşılamak için Dorlu Sekeller'e ait (Deniz Kavmi halkı) bir gemiyi soyar. Venamon sedir ağaçları yüklü gemileriyle birlikte Biblos'tan denize açıldığı sırada on bir Sekel gemisi, Venamon'un gemilerini ele geçirmek maksadı ile bu bölgeye gelir. Biblos Kralı Sakar Baal ise o bölgeye özgü konukseverliği göstermek için gemiler limandan uzaklaşınca kadar Sekellerin onu rahatsız etmesine izin vermemiştir (Wachsmann 1986: 39).

Daha erken dönemlerden bir örnek vermek gerekirse eğer Akad Kralı Naram-Sin'in icraatını konu alan ve Boğazköy arşivinde ele geçen bir metinde Naram-Sin kendisine karşı isyan eden şehirleri saymaktadır. Bu esnada ise Sedir Dağları kralı Işquppu ismini zikretmektedir. Bahsi geçen kralın hâkimiyetindeki yer olan Sedir Dağları ise Amanoslar'dan başka bir yer değildir (Yiğit 2000: 23).

Sedir ağacının farklı devletler üzerindeki etkileriyle ilgili bazı kesitler verdikten sonra asıl üzerinde durulması gereken konu ise bu ağacın, değerli madenler olan altın, gümüş, bakır gibi hediye olarak da sunulmasının yanında, ülkelerine getirildiği takdirde, krallar tarafından çok büyük bir başarı olarak görülmesidir. Daha öncede bahsettiğimiz gibi Asur krallarının düzenli olarak her yıl tekrar ettikleri seferlerin en önemli nedenlerinden birisi de sedir kerestesi toplamaktır. Öyle ki M.Ö. 857 yılında Sam'al kralı Haianu'nun III. Salmanasar'a vermeyi kabul ettiği haraç listesinde sedir kerestesi ve reçinesi de vardır. III. Salmanasar'ın bu tarihten itibaren yaptığı seferlerde ise "Hamanu Dağı-Sedir Dağı" olarak geçen Amanosların, kereste açısından ekonomik değerinin devam ettiği görülmektedir (Kurt 2008: 120, 122).

SONUÇ

Görüldüğü üzere şimdilerde fazlaca adından söz edilmeyen sedir ağacı, eskiçağ toplumlarında ne denli önemli ve hatta sefer nedeni sayıldığı ayrıca tanrılara sunulan hediyeler içerisinde yerini aldığı çok açık bir şekilde ortadadır. Sedir ormanları ile ilgili yukarıda verdiğimiz bilgilerin dışında daha birçok ilginç bilgi de mevcuttur. Ancak en önemlileri bizim bahsettiğimiz konulardır. Bununla ilgili ele geçecek olan yeni buluntular ile birlikte bu ağacın değerini daha iyi kavrayabiliriz. En kısa şekilde eskiçağda sedir ağacının, ticaret, inşaat, tanrılara sunulan hediyeler, kozmetik, ilaç ve daha birçok alanda kullanıldığını söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

BİRECİKLİ Fatma, (2010), "Ana Hatlarıyla Friglerde Din", **Akademik Bakış**, C. 4, S.7, s. 215-232, Ankara.

BOYDAK Melih, ÇALIKOĞLU Mehmet, (2008), **Toros Sediri'nin (Cedrus libani A. Rich.) Biyolojisi ve Silvikültürü**, Ankara: Ormancılığı Geliştirme ve Orman Yangınları ile Mücadele Hizmetlerini Destekleme Vakfı Yayını.

BURNEY Charles, (2003), **Historical Dictionary of the Hittites, Historical Dictionaries of Ancient Civilizations and Historical Eras**, Oxford.

COLLELO Thomas, (1987), **Syria A Country Study**, New York: Federal Research Division Library of Congress.

ERTEM Hayri, (1964), GIŞERİN “Sedir Ağacı” ve İdyogramın Hurrice Okunuşu Hakkında, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. XXII, S. 3-4, s.129-134, Temmuz-Aralık 1964, Ankara.

HOFFNER Harry, (1990), **Hittite Myths**, Chicago.

İbnü'l-Esir, (1985), **El-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi, İslam Tarihi**, C. 1, İstanbul.

KAYACIK Hayrettin, (1980), **Orman ve Park Ağaçlarının Özel Sistematiği**, C. 1, Gymnospermae, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Yayını.

KINAL Füzulan, (1967), “Yamhad Krallığı” **Tarih Araştırmaları Dergisi**, V/8-9, 193-211, Ankara.

KLENGEL Horst, (1992), **Syria 3000 to 300**, Berlin: Akademie Verlag.

KURT Mehmet, (2008), “Que Ülkesi ve Yeni Asur Devleti'nin Anadolu Politikası Bakımından Önemi”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 10, S. 3, s. 118-133, Ankara.

MAYER Hans, SEVİM Mehmet, (1959), “Lübnan Sediri, Lübnan'daki 5000 Yıllık Tahribatı, Anadolu'da Bugünkü Yayılış Sahası ve Bu Ağaç Türünün Alplere Tekrar Getirilmesi Hakkında Düşünceler”, (Çev: Necmettin ÇEPEL), **İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi**, C. XI, S. II, s. 111-142, İstanbul.

MEMİŞ Ekrem, (1987), **İskitler'in Tarihi**, Konya.

MYERS Ched, (2007), “The Cedar has fallen!”, **The Prophetic Word vs. Imperial Clear-Cutting, Published in Earth and Word: Classic Sermons on Saving the Planet**, (Ed. by David Rhoads), Continuum, pp. 211-223, USA.

SEVER Erol, (2008), **Asur Tarihi**, İstanbul.

TUNÇDİLEK Necdet, (1971), **Güneybatı Asya “Fiziki Ortam”**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları.

ÜNAL Ahmet, (2003), **Hititler Devrinde Anadolu 2**, İstanbul.

WACHSMANN Shelley, (1986), “Is Cyprus Ancient Alashiya? New Evidence from an Egyptian Tablet”, **BA** 49/1, s.37-39, Boston.

WİSEMAN J. Donald, (1984), “Palace and Temple Gardens in the Near East”, **Bulletin of Middle Eastern Culture Center**, s. 37-43, Japan.

YALTIRIK Faik, (1993), **Dendroloji Ders Kitabı I, Gymnospermae**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Yayını.

YİĞİT Turgut, (2000), “Akadlar Devrinde Anadolu’nun Siyasi Yapısı”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, S. 40, s. 13-28, Ankara.